

Szélárnyék a Viharsarokban

Féja Géza kriminalizálásának kísérlete, 1945–1949

II. rész

„Nem volna kívánatos, ha akár az ifjúság, akár a felnőttek szellemi irányításában és nevelésében szerepe volna.”
Egy miniszteri tanácsos, 1946 márciusa

3. Dokumentumok

A Féja Géza elleni eljárás kezdete homályba vész. Nem bűnüldöző szerv indította, hanem – az akták közül hiányzó – bizalmas feljelentés népellenes büntett miatt, feltehetően már 1945 tavaszán.¹²¹ Ekkor kezdtek hírek terjengeni Féja listázásáról.

Később, 1946 áprilisában újabb feljelentés érkezett. Megtervezett nyomás-gyakorlás állt a háttérben. A már ügyészi szakba lépett eljárás akadozni látszott. Fedor Ágnes újságíró felkereste Félját Békéscsabán, riportját a *Haladás* 1946. április 3-i száma közölte, kihívó címmel.¹²² Az ügyvéd-feljelentő a cikkekre hivatkozott: megismerve Féja „dunaparti kávéházakban szórakozó zsidók elleni” uszítását, felháborodásában tesz feljelentést (nem meghatalmazott ügyvédként). A beadvány közvetve 450 ezer zsidó haláláért teszi felelőssé Félját, azaz a népellenes büntettségben folyó eljárást a háborús bűnösség irányába tolja el.

ZIMONYI ZOLTÁN (1943) nyugalmazott középiskolai tanár, szerkesztő, irodalomtörténész. Kutatási területe a huszadik századi magyar irodalom (népi írók, Hetek írócsoport, Németh László, Féja Géza), Miskolc és Borsod–Abaúj–Zemplén megye irodalmi hagyományai. A *Napjaink, Látóhatár* munkatársa, az *Orpheus* főszerkesztője volt.

121 A levéltári nyilvántartó lap szerint a büntetőügy jogcíme: 81/1945. feljelentés. A történetnek hiányzik ez a láncszeme. Féja rajta volt az ideiglenes kormány 1945. márciusi listáján, a nyomozás mégis bizalmas feljelentés alapján indult.

122 A bosszúálló »Haladás« újabb népi íróit ítél két hasáb betűre. *Haladás*, 1946. április 3., 6. A cikk Supka Magdolnát mint nőt felháborította: „Olvastam a cikk Ninivel kapcsolatos részét, a többi is piszok, de ez különösen. Ez a fajta nő mindig bajt okoz a szereplésével, taposásával. – Megjegyzem, nagyon kísértésben voltam, hogy elmegeyek az írónőhöz, és mondjak neki egyet s mást.” *Lélekben*, 227. 1946. április. „Fedor Ágnest a riportnál jelen lévő Sternthal Eugénia [Nini] kérlelte, jobb belátásra akarta bírni. Végül a cikkben így kapott szerepet »egy kis ijedt nő«, éppen csak a zsidó jelző hiányzott.” Féja Endre jegyzete, uo. Nini Féja zsidó származású élettársa volt 1944–1945-ben, Erdélyből menekült. „1944-ben együtt bujdoskoltunk Pesten a Biblia-utcában Féljával, aki akkor már elvált Mannától és egy zsidó földbirtokosnővel élt együtt.” L. E. Kovács.

8. számú irat

ifj. dr. Fóris Lajos ügyvéd [lakcím] feljelentése a bp-i népügyészséghez
Féja Géza újságíró, békéscsabai lakos ellen népellenes magatartás miatt.¹²³

„Tekintetes Népügyészség! Féja Géza újságíró, békéscsabai lakos ellen feljelentést tesztek népellenes magatartása miatt, melyet az által követett el, hogy 1942. évben uszító cikkeket írt a dunaparti kávéházakban szórakozó zsidók ellen.

Ennek az uszító cikknek az az eredménye lett, hogy a rendőrség razziát tartott a Dunaparton¹²⁴ és az ott levő kávéházakban, ez alkalommal ott több száz zsidót összefogtak, azokat munkaszolgálatosoknak besorozták és már is vitték a Donn mellé, ahol rövidesen el is pusztultak, talán 5-6 ember került élve onnan haza.

Ennek a 200-nál is több munkaszolgálatos halálának az előidézője Féja Géza lázító cikke volt, amint az kiderül a »HALADÁS« című heti lap 1946. április hó 3. napján megjelent cikkéből is. E cikk megjelenésének a hatása alatt tetzem meg a feljelentést Féja Géza újságíró ellen. Súlyos az ő bűne, mert egyike volt azoknak, akik kezdetben lázítottak és elindították azt a lavinát, amelynek 450.000 zsidó a halotja.

Tisztelettel

ifj. dr. Fóris Lajos ügyvéd [lakcím, telefonszám]

A cikk a »HALADÁS« 1946. április 3-án megjelenő számában található, írója Fedor Ágnes újságíró. Az előzmények után így ír az újságíró: »Mégis – kérdezem – tudni szeretném, hogy gondolkozik most? Hogy gondol vissza a cikkeire, amik 1942–44-ben jelentek meg? Azonosnak érzi magát az írójokkal? – Melyik cikkemre gondol? – és szomorú gúnyos mosollyal teszi hozzá – legtöbben elfeledték igazi cikkeimet. Csak a negrescóra emlékeznek, ami így ment át a köztudatba, ezen címen, aminek túlzott jelentőséget tulajdonítanak egyesek. Nem tartom jelentős cikknek. Igen vékony réteget támadtam csak benne. Csak a luxusban élő zsidókat, nem az egész zsidóságot. De concedálok,¹²⁵ hogy az időpont, mikor megjelent, helytelen volt, kártékonnyá tette.«

Az újságíró zárójel közötti megjegyzése: Féja, úgy látszik, nem tudja, hogy azok, akiket »korzósok« címen elvittek, azonnal büntető századba kerültek s nagyon kevés jött vissza közülük... Eddig az újságíró, most Féja beszél. »Mégis – mondja Féja – belátom, bűnös vagyok.«

123 Az egy oldalas levél és záradéka, a Haladás-cikk ismertetése datálatlan, a külfeten: A népügyészséghez érkezett 1946. ápr. 11-én. A Fedor-cikk alapján, azzal összehangolva április 3. után keletkezett. Nem ügyvédi színvonalú irat, sem formájában, sem helyesírásában (halotja, Donn stb.). Sok a géphiba benne.

124 Az ügyvéd – felcserélve az okot és az okozatot – csúsztat: Féja a razzia után írta a cikket, így nem adhatott okot a razziára. Az írás, amely a Vádiratban teljes egészében olvasható, borzalmas és védhetetlen.

125 Elismerem.

Minthogy a kérdéses cikkek itt Budapesten íratlak és itt jelentek meg azok, tehát az elkövetési hely Budapest, így a Budapesti Népbíróság illetékes az ügy elbírálására, azért itt teszem meg a feljelentésem.

Tisztelettel
ifj. dr. Fóris Lajos ügyvéd”

*

Az 1945-ös bizalmas feljelentés után csak háromnegyed év múlva indult meg a nyomozás. A Féja Géza elleni eljárás első levéltári irata az 1946. január 2-án felvett tanúvallomási jegyzőkönyv a Magyar Államrendőrség budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályán.

Az ügy kényes. Ezt hangsúlyozta később mindkét szakvélemény [6. és 9. sz. irat]. Kesztyűs kézzel nyúlnak hozzá. Féja álcázott előállítására és kihallgatására ugyanis már 1945. augusztus utolsó napjaiban sor került: az Andrássy út 60.-ban „találkozott” Péter Gáborral. Gáti Emil, a békés megyei politikai rendőrség helyettes vezetője kísérte fel (véltetően „utastársként”, civilben), szabadon mozoghatott, volt felesége családjánál töltött néhány szép napot, ott is szállt meg.¹²⁶ Találkozott Erdei Ferencsel, akinek hazatérve beszámolt a történekről: „A mi nap Tőled *elmentem* [kiemelés Z. Z.] Péter Gábor főtanácsos úrhoz, aki ezeket mondotta: 1.) Nem tudott a dologról [Féja háborús bűnösök listájára vételéről] és helyteleníti. 2.) Vannak írói múltamban olyan momentumok, melyek ellenében állanak a mai demokratikus rendszerrel, de tekinteni kell az érdemeimre is. 3.) Ezek alapján arra kér, hogy állítsam képességeimet a magyar demokrácia szolgálatába. Felszólított, hogy írjam meg önéletrajzom, és küldjem el.”¹²⁷

Féja 1946. március 23-i¹²⁸ kihallgatásán 12 pontban rekonstruálta életvallomását.

7. számú irat Féja Géza kihallgatása¹²⁹

„Egész szerepemről 1945. IX. 12-én ajánlott levélben részletes, mintegy 50 gépelt oldalra terjedő ismertetést küldöttem Péter Gábor vezérőrnagy úrnak. A vezérőrnagy úr felszólítására írtam ezt az önéletrajzszerű jelentést, tisztelettel kérem ezt figyelembe venni. Ez a jelentés egész írói és hírlapírói működésemmre kiterjed. Röviden összefoglalom akkori elvi állásfoglalásom legfőbb indokait:

126 *Lélekben*, 161. 1945. szeptember 2.

127 Féja, 2001, 13–14.

128 A jegyzőkönyv dátuma 1946. április 5.

129 Féja Géza gyanúsított ki hallgatásán észrevételezte a tanúvallomásokat, majd összefoglalta a Péter Gábor felszólítására írt önéletrajzszerű jelentését. A jegyzőkönyv egészét – tartalmi megfontolásból – két részre bontva közlöm. Az itteni a második rész.

1.) A nemzeti szocializmust és a német imperializmust mindig legfőbb vezedelemnek tartottam hazámra; erről tanúskodnak mindazok, akikkel szoros baráti, illetve munkatársi viszonyban voltam, így a volt »Magyarországtól« dernői Kocsis László, Vass László, baráti körömből Tamási Áron író, kiadóm: dr. Püski Sándor, Horváth Richárd ciszt. r. tanár többek között. 1943-ban, közvetlenül a német megszállás előtt néhány hónapot Magyaróvárott a népfőiskola javára előadást tartottam, utána egy volksbundista tisztviselő följelentett a németesség elleni izgatásért, tanú erre dr. Timaffy László mezőg. főiskolai tanár. Néhány héttel a német megszállás előtt a közgazdasági egyetemen Kossuth Duna-konföderációjáról tartottam előadást, az erről szóló hír a »Magyarországban« is megjelent. 1944. március 14-én este a szabadkai népkörben ugyancsak Kossuth Duna-konföderációjáról és demokráciájáról tartottam előadást, melynek tartalmáról számot adhat Keck Zsigmond ref. lelkész és Lévy Andre hírlapíró, mindketten a mai Jugoszláviában a magyar kisebbség vezetői.

2.) Nem voltam szélsőjobboldali, de jobboldali sem. Az ú. n. »magyar vonalon« állottam, mely jobb s balfelé is támadott. Abban az időben a magyar népnek nem volt lehetősége ahhoz, hogy a politikai életben akarátát a legcsekélyebb mértékben is érvényesítse. Az ország sorsa a vezetőrétegek mellett elsősorban a középosztály kezében volt. A középosztály volt az uralkodó politika társadalmi hátvédje és támasza. A középosztály pedig nem volt hajlandó egy tapodtat sem balra menni, ellenben annál észrevehetőbben sandított jobbfelé, illetve szélsőjobbra. Az a meggyőződés alakult ki bennem ebben az időben, hogy mindenek felett a középosztályt kell megóvnunk a jobbfelé, illetve szélsőjobboldalra való sodródástól, ezt pedig csakis úgy véltem elérhetőnek, ha a középosztály magyar öntudatát erősítjük, s a germán szellemű, hatalmi és politikai asszimilációs törekvésekkel szemben »magyar vonalra« állítjuk. Ezt a folyamatot igyekeztem elősegíteni cikkeimmel.

3.) Alapvető meggyőződésem volt, hogy a német megszállást minden erőnk-ből el kell háritanunk. Ugyanis szerencsétlen társadalmi szervezetünk és értelmiségünk idült német fertőzése folytán az országban mindig készen állott nem is egy politikai garnitúra, mely a fennálló kormányzatnál többet adott volna a németeknek, sőt: egész katonai és biológiai erőnket szállította volna. Telekivel szemben nem demokratikus erők sorakoztak a hatalom átvételére, az akkori viszonyok közepette nem is sorakozhattak, hanem Imrédy, mögötte pedig Szálasi, illetve a nyilasok. Kállay idejében ugyanez volt a helyzet. Tasnádi Nagy András, Sztójay, Imrédy stb. voltak a »várományosok«. Kállay legalább ingadozott, az utóbbiak azonban teljesen kiszolgáltatták volna a magyar erőt a németeknek. Nyilvánvaló volt tehát, hogy német megszállás esetén azonnal alakul a kormány, mely teljes mértékben kiszolgálja őket, s tartani lehetett attól is, főként a pillanatnyi nagy győzelmek idején, hogy a középosztály döntő többsége is a németek oldalára sodródik. Ezért tartottam szükségszerű rossznak ama kormányok létét, melyek egyelőre el tudták háritani a német megszállást, s a magyar erő teljességét sem vetették harcba. Ha a németek korábban

megszállnak bennünket, akkor még nagyobb magyar tömegek veszték volna el a Donnál, s a németeknek idejük lett volna a magyar baloldal és a zsidóság teljes kiirtására. Ellenállásra tisztikarunk szelleme folytán nem volt remény. Nem láttam más utat, mint azt, hogy a középben maradjunk, akkori politikai és társadalmi viszonyaink mérlege készítetett erre az álláspontra. Teleki belpolitikáját sohasem helyeseltem, de külpolitikáját az adott viszonyok között helyesnek véltem. Teleki után pedig folyton attól kellett rettegnünk, hogy a meglévő rosszat még rosszabb váltja fel, ami a Sztójay-kormány hivatalba lépésével be is következett.

4.) A 2. és a 3. pontban lefektetett felismeréseimből folyt állásfoglalásom. Minden erőmet megfeszítettem, hogy földreformos és demokratikus állásponthozomat belémetsem cikkeimbe, erről megjelent cikkeim egész sora tanúskodik, még inkább az a cikktömeg, melyet a cenzúra törölt. Ugyanakkor bizonyos mértékben közeledtem a középosztály lelkeségéhez, mert reá akartam hatni, ezt a réteget szerettem volna a középben, a »magyar vonalon« megtartani.

5.) A zsidókérdésben az volt az állásponthozom, hogy ha megtörténik a német megszállás, feltétlenül a zsidóság pusztulásához vezethet. Azt kellett mutatnunk a németek felé, hogy a magyar kormány intézi a zsidókérdést, így ha a német megszállás nem következett volna be, a zsidóság széles tömegeinek az életét megmenthettük volna. Sohasem helyeseltem azokat a szadista módszereket, melyeket a zsidósággal szemben alkalmaztak. A szerkesztőségben és a kiadóhivatalban maradt zsidókkal szemben mindvégig baráti magatartást tanúsítottam.¹³⁰ Két ízben beperelt a nyilaskeresztes párt, mindkét ízben ügyemet régi zsidószármazású ügyvédemhez, dr. Vajda Ödönhöz vittem. A zsidó írók érdekében minden tőlem telhetőt megtettem, tanúm erre Török Sándor, akiért írásban kezességet vállaltam, Sárközi Györgyné, Lőrinczy Szabolcs, akinél ezekben az ügyekben a kultuszminisztériumban számtalan ízben eljártem és segítséget nyertem.

6.) A baloldali írókért, ha kellett, mindig kiállottam. Nagy István, jelenleg az erdélyi kommunista párt vezető embere, művei mellett mindig határozott állást foglaltam, úgyszintén a másik erdélyi szélsőbaloldali író, Balogh Edgár mellett; küzdelmeim polgári baloldaliakkal voltak, akiknek működésében sok kivétel nélkül támadtam, de ugyanilyen élesen, sőt, még élesebben támadtam a jobboldali irodalmat, Herczeg Ferencről Mécs Lászlóig. Téves tehát az a vád, hogy baloldali írókkal megszakítottam a kapcsolatot. Akit szellemi értéknek tartottam, azt minden körülmények között támogattam, mindig a szellemi érték volt döntő előttem.

7.) A német megszállás után egyetlen politikai sort sem írtam le, hanem magyar öntudatot erősítő történelmi jellegű cikkeket írtam »Magyar Néző« álnéven, míg a német követség közbelépésére a miniszterelnökség le nem intette ezeket a cikkeket. Ezután nem írtam. A Szálasi-puccs idején teljesen

130 A tanúvallomások is ezt igazolták.

félrevonultam, a »Magyarország« új nyilas főszerkesztője, Mattyasovszky-Latesz fel is mondott nekem, végkielégítésemet sem kaptam meg.

8.) Teljesen téves az a vád, hogy a felszabadításért harcolókat támadtam volna. Ellenkezőleg: helyeseltem ezt a mozgalmat, erről a szerepemről dr. Péter Ernő¹³¹ és dr. Balya [?] László vallomást tehet.

9.) Még az orosz-német megneemtámadási egyezmény idején sikerült néhány, az oroszokkal rokonszenvező cikket elhelyeznem a »Magyarországban«. Az oroszok megtámadását a leghelytelenebb és legsztelenebb cselekedetnek tartottam. De Oroszország igazi arcát s jelentőségét, megvallom, nem láttam tisztán. Teljesen el voltunk zárva az orosz szellemi élettől, csupán néhány irodalmi mű jutott kezünkbe, nem bírtam tiszta képet alkotni, de meg kell jegyezmem, hogy a háború folyamán is vezércikket írtam Solochovv »Csöndes Donjáról«. ¹³² Amennyire a viszonyok engedték, igyekeztem tárgyilagos lenni.

10.) Mindig szellemi fegyverekkel küzdöttem, mindig a szellemi szabadság híve voltam. Soha senkivel szemben sem vettem igénybe hatalmi támogatást. Támadóim ellen soha még sajtópert sem indítottam, mert helytelennek tartottam szellemi harcban külső tényezők igénybevételét.

11.) Fodor József szerint anyagi okok irányítottak. Erre nézve megjegyzem, hogy a »Magyarországnál« maximális havi törzsfizetésem hatszáz pengő volt; ezt az összeget más úton is megkereshettem volna. Fodor azt is állítja, hogy a kormányok kegyét kerestem. Erre nézve megjegyzem, hogy radikális és szocialista elveimet annyira nem titkoltam, hogy az uralkodó kormányok több ízben letiltották cikkeim közlését, Kállay Miklós pedig radikalizmusomat hangoztatva elbocsájtásomat követelte. A »Magyarország« testvérlapja, a »Pest« két ízben, állítólag Kállay kívánságára, vezércikket írt ellenem. Egyikben azért támadott, mert az úri kultúrával szemben a népkultúra elsőrangúságát vallom, másik pedig keleti irányú orientációmot kezdte ki, s finoman a bolsevizmus támogatásával vádolt. Erre nézve tanúságot tehet volt szerkesztőm, dernői Kocsis László.

12.) Amennyire a cenzúra engedte, mindig megértést hirdettem a dunavölgyi népek iránt. Nem sokkal az újvidéki kegyetlenkedések után előadást tartottam Szabadkán, s kikeltem a magyar történelmi jellemhez nem illő kegyetlenkedések ellen. Utána a jelenlévő Darvas József gratulált, s mondotta: A közönség teljesen megértett és helyeselt.

Tisztelettel kérem, hogy működésem megítélésénél jöjjön tekintetbe működésem egésze, s az a támadásözön, melyet a szélsőjobboldali lapok, a »Magyarország«, a »Pesti Újság« stb. intéztek ellenem.”

*

131 Dr. Péter Ernő (Szentes, 1887 – Szentes, 1949) ügyvéd.

132 Orosz könyvek. Solochow: Csöndes Don, Alekszej Tolsztoj; Nagy Péter, Oudard: Nagy Péter. *Híd*, 1941. ápr. 29., 20.

Képzeljük el Péter Gábor arcát, amikor a fenti 12 pontot 32 vagy 50 oldalon kibontó, hosszú, tanulmányt olvassa. „Találkozzukon” figyelmeztette Féját, hogy írói múltjában vannak olyan momentumok, melyek ellentétben állnak a mai rendszerrel, s arra kérte, állítsa képességeit a magyar demokrácia szolgálatába. Rövid, minden felé lobogtatható bűnbánó és pártos szöveget várt. Féja nem bűnbánó, és nem felajánlkozó. Két pontban mutat halvány megbánást: a megszálló szovjeteket érintő kérdésben: „Oroszország igazi arcát s jelentőségét, megvallom, nem láttam tisztán.” (9. pont) és abban, hogy bizonyos mértékben közeledett „a középosztály lelkiiségéhez” (4. pont).

*

Féja Pestről, a Péter Gáborral való „találkozása” után úgy tért vissza Békéscsabára, abban a hitben írta meg és postázta életvallomását, hogy ügye ezzel lezárult. Ugyanazon a napon, amikor beszámolt Erdei Ferencnek Péter Gáborral való „találkozásáról”, Ligeti Lászlótól – aki ekkor már a megyei politikai rendőrség vezetője – megtudja, hogy a vidéki főkapitányság újabb elővezetési parancsot küldött, és ő ezt kötelességszerűen továbbítja a békéscsabai politikai rendőrségnek.¹³³ Miről van szó? A parancsot kiadó szerv vezetője nem tudott még arról, hogy az ügy elintéződött? Vagy újabb akcióról? Egy hónap múlva Féja Gáti Emiltől megtudta, hogy Ligeti László az ügy tisztázása érdekében Pestre utazott, és a vidéki főkapitányságon ismét azt az utasítást kapta, hogy Féját elő kell állítani Budapestre. Gáti megerősítette: a náluk lévő listán háborús bűnösneként szerepel, számítson a fől szállítására.¹³⁴

Az 1946. január 2-án megindult nyomozás előtti napokban a békés megyeiek még biztatást kaptak Féja foglalkoztatására, többek közt a megyében járó Rákosi Mátyás öccsétől,¹³⁵ aki kilátásba helyezte Féja ügyének végső rendezését, legitimálását. Miért indult el mégis az eljárás? Féját nem vették le a kormány 1945. márciusi listájáról, ügyét azonban nem aktivizálták, egyelőre alvó maradt. A politikai rendőrség, Péter Gábor, de a felső kommunista vezetés számára sem volt kielégítő Féja életvallomása, hiányolták múltja megtagadását. Révai József a *Marxizmus és népiesség* című könyve második kiadásához¹³⁶ írt előszóban mintegy „visszavonta” a főszöveg méltatásait: Féját ekkor már renegátnak, „gouvernementális” tollforgatónak nevezte. A legfőbb ok azonban az alvó ügy felébrésztésére Féja fokozódó aktivitása, 1945 őszi-téli megpendülése volt, s ennek

133 Féja, 2001, 13. Féja levele Erdei Ferencnek, 1945. szeptember 4.

134 *Léleekben*, 176. 1945. október 7. Ismereteim szerint erre sem ekkor, sem később nem került sor. L. a 2. sz. iratot: „A gyanúsítottat, mivelhogy a békéscsabai kapitányság osztályunknál elő nem állította, kihallgatni nem tudtam.” A kihallgatásra majd Békéscsabán, az ottani politikai rendőrségen kerül sor. (7. sz. irat).

135 *Léleekben*, 200. 1945. december 29.

136 Szikra Kiadó, Bp., 1946. Először 1943-ban Kállai Gyula nevében jelent meg legálisan. Révai a Szovjetunióban élt.

nyomán a záporozó sajtótámadások. Az eljárás megindításával, a feje fölött fenyegető Damoklész karddal pórázon akarják tartani, elkötelezettségre kényszeríteni, nyugtatni a koalíciós partnereket és az urbánus baloldalt, amelyet egyre inkább ellenségnek tekintettek. Féja túlzottan „látszott”: nőtt a szerepe „az ifjúság, akár a felnőttek szellemi irányításában és nevelésében”, ami egyre kevésbé felelt meg egyes körök politikai elvárásának: az ilyen írók ne kerülhessenek olyan helyre, ahonnan a közvéleményt károsan befolyásolhatják.

Tanúvallomások. Szerepük korlátozott, mert a vád tárgyát Féja nyomtatásban megjelent írásai képezték. Öt fő kihallgatására került sor.¹³⁷ Egy kivétellel Féja személyes ismerősei, ketten munkahelyi kapcsolatban álltak vele, hárman írók. Vallásuk szerint két katolikus, két izraelita és egy evangélikus. Mindannyian elfogulatlanak mondták magukat, ami két tanú esetében kétséges. Boross Elemér sorsa és vallomásának képtelensége legalábbis erről árulkodik, ahogy Fodor József fulmináns kritikája a „tót” Féja irodalomtörténetéről (a szakvéleményben olvasható), valamint *Új walesi bárdok* című verse.¹³⁸

Illyés egyik 1945. május 9-i naplójegyzete szerint a kommunista trojka (Rákosi, Gerő, Révai) – Pilátusként mosva kezét – kijelentette „írókat nem igazolnak, maguk az írók döntsék el, hogy kit akarnak rövidebb-hosszabb időre kirekeszteni maguk közül”.¹³⁹ Ez a felfogás érvényesült Féja ügyében, a tanúk kiválasztásakor. Hárman – Boross Elemér, Fodor József és Stella Adorján – „reprezentálták” az írókat. Féja sejtette, honnan fúj a szél: „szellemi úton harcoltam, soha senki ellen egy lépést se tettem, senki egzisztenciájába nem gázoltam, senkit föl nem jelentettem, – most: »írók« jelentenek fel engem”. [...] Azt hiszem, írók csinálták ellenem ezt a dolgot: az Írószövetség, közelebbről Boross Elemér és tán Gergely Sándor, bár az utóbbi nem tanúskodott, de – csak neked írom – Spitz Józsi ezeket mondta: [...] Gergely gyűlölködő ember, és igen ellenségesen nyilatkozott rólad.”¹⁴⁰

A jegyzőkönyvek folyamatosan felvett szövegek, nem rögzítették a kérdéseket, amelyek valószínűleg Féja személyiségére, antiszemitizmusára, a németekhez, nyilasokhoz, baloldalhoz és a Szovjetunióhoz való viszonyára irányultak. Valamennyi, a „baráti” vallomás is kedvezőtlen Fájára nézve, ki terhelő, ki enyhítő célzattal negatív személyiségjegyeit hozza fel. Egybehangzóan nyilatkoznak szembenállásáról a náciizmussal és a nyilasokkal – bár van, aki ezt csupán személyes és nem elvi ellentéttel magyarázza –, cikkei antiszemitizmusáról, s arról, hogy emberi kapcsolataiban ennek nem volt nyoma.

137 Féja számtalan tanú meghallgatását kérte, nem került rá sor. Major Róbert szerint: „Akikre viszont Féja hivatkozik, hogy igazolják, mennyire nem volt jobboldali, azok ma nem eléggé mérvadók – a legtöbbben – ennek az igazolására, mert maguk sem állanak gyanún felül.”

138 *Szabadság*, 1935. december 22. A Féja mártírhalált halt ösére utaló személyeskedő versnek szerepe volt Féja és Bajcsy-Zsilinszky szakításában. L. bővebben: Zimonyi Zoltán: Perújrafelvétel. Kortársak Féja Gézáról. In: *Öt közelkép*, 86–88. Elérhető a neten is.

139 Illyés, 361.

140 *Lélekben*, 213–214. 1946. március 2. Gergely Sándor (1896–1966) író, újságíró, 1945 és 1951 között az Írószövetség elnöke.

1. számú irategyüttes Tanúvallomások

Kihallgatottak: Dernői Kocsis László, Stella Adorján, Fodor József, Boross Elemér, Horváth János.

Dernői Kocsis László tanúvallomása: „Féja Gézá-t mintegy húsz éve ismerem. Zilahi Lajos főszerkesztősége idején került a Magyarországhoz, mint márciusi frontos falukutató író. A Viharsarok ügy után az Athenaeum szolgálatában volt, úgy tudom, akkor ez volt az egyetlen jövedelme. A Magyarország cikkírója volt és 1939-ben Teleki Pál hozzájárult ahhoz, hogy Szvatkó Pál Féját is megtartsa a lapnál. Rendszeres, mondhatni naponta dolgozó vezércikkíró volt, kezdettől fogva élesen németellenes¹⁴¹ beállítottságban, ennek a szerkesztőségben is mindig kifejezést adott. Ebben az értelemben tökéletesen egyetértett Teleki Pál politikájával, belpolitikai vonalon azonban helytelenítette Teleki konzervativizmusát, erről időnkint cikkei is tanulságot tettek, s úgy Teleki, mint később – hasonló okok miatt Kállai Miklós elégedetlen volt munkájával. Kállay, akit Féja a dzsentri politika legrosszabb értelemben vett megszemélyesítőjének tekintett és vallott is, emlékezetem szerint kétszer vagy háromszor mondatott fel a lapnál Féja Gézá-nak és adott ki ellene letiltó rendeleteket.

A magyar hadbalépést a legnagyobb nyilvánosság előtt is bűnös ostobaságnak és Bárdossy életveszélyes hibájának vallotta és Kállayt nem ítélte olyan szellemi és morális színvonalon álló embernek, aki ebből a szerencsétlen helyzetből »szabolcsi trükkökkel« képes volna kimenteni az országot. Oroszország és a Szovjetunióban folyó nagy társadalmi és gazdasági átalakulást mindig a legnagyobb elismeréssel méltatta és XII. Pius trónralépése után ismételtelen kijelentette, hogy a világ rendjét és békéjét két nagy embernek az őszinte tárgyalása hozhatná meg. Sztáliné és XII. Pius-é.

Belpolitikai vonalon már említettem a dzsentrivel, általában a földbirtokososztállyal kapcsolatos magatartását. A magyarországi nemzeti szocialista pártok és főurak ellen írott éles kirohanásai közismertek. A nemzeti szocializmust a század egyik legnagyobb politikai szélhámosságának vallotta, és ezt a nácik magyarországi exponensei, elsősorban Szálasi Ferenc ellen írott ismeretes cikkeiben kifejezésre is juttatta.

Kifogásolható volt, de ennek a magatartásának a rugóit nem lehetett pontosan nyomon követni, időnkint egészen éles formában jelentkező antiszemitizmus, erről is azt kell mondanom, amit a szociáldemokrata párttal szemben elhangzott támadásaival kapcsolatban is mondanom kell, hogy valószínűleg személyes ellenszenvéből és személyes indulatokból táplálkozott.

Ha Féja publicista-portróját kellene vázolni, fő jellemvonásának kellene mondanom a személyes belső indulatokat, amelyek éppen azért voltak kiszámíthatatlanok, mert épp úgy táplálkozhattak egy momentán elolvasott újságcikkből,

141 Az aláhúzott szövegek nyomozó hatóság piros íróval aláhúzott kiemlései.

egy könyvből, mint abból a véletlenből, hogy valakivel találkozott az utcán és vitába keveredtek, amivel kapcsolatos legszemélyesebb nézeteit Féja mindig cikkekben akarta megírni. Éles személyi ellentét volt közte és néhány zsidó származású író, költő között, személyi ellentéte volt néhány szociáldemokrata személyiséggel s ezek az ellentétek motiválták a dolgok legmélyén antiszemita és antimarxista megnyilatkozásait, de pld. 1944. március 19. utáni napon kijelentette, hogy ezt a szót, hogy »zsidó« többé támadó értelemben le nem írja, és ugyanazokról a szociáldemokrata vezetőkről, akikkel korábban vitái voltak, a német megszállás alatt végzett földalatti munkájukkal kapcsolatban a legnagyobb tisztelettel beszélt.

1944. március 19. után a régi értelemben vett publicisztikát nem folytatta, a kormány által megrendelt cikket a lapnál Darvas János felelős szerkesztő írta. Féja a velem folytatott megbeszélések alapján elkezdett olyan cikkeket írni, amelyekben régi nagy magyarok, Pázmány, Zrínyi, Kossuth életéből kiragadott epizódokon keresztül igyekezett rávezetni az olvasót, hogy a magyar nép minden elnyomatásából volt menekülés. Ezek a cenzúra szempontjából igen kényes írások voltak s csak minden harmadik-negyedik ment át a cenzúra szűrőjén. Féja ezeket a cikkeket mégis tovább írta és örült, ha egy-egy megjelent, október 15. után már egyetlen sort sem írt. Egy ideig bejárt a szerkesztőségbe, hogy híreket kapjon, s a Magyarország-hoz kiküldött nyilas főszerkesztő egyik legelső intézkedése volt Féja azonnali elbocsátása.

Egyebet előadni nem tudok. Vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem meg.”

Stella Adorján tanúvallomása: „Hosszú évek óta ismerem Féja Gézát, akivel néhány esztendeig együtt dolgoztam a Magyarország szerkesztőségében. Szertelen, kapkodó, izgága embernek ismertem, aki hajlamos volt minden szélsőségre, antiszemitizmusa egyidőben közismert volt, de később ezt tompította. Biztos tudomásom van arról is, hogy a németekkel és a nyilasokkal nem szimpatizált. Húsz év alatt megjelent cikkei a legszélesebb skálát mutatják, mert azokban megtaláljuk éppen úgy a feudális,¹⁴² mint a szélső szocialista eszmék szolgálását. A szerkesztőségben úgynevezett kártékony munkát nem végzett, a baloldali elemeket vagy zsidókat nem üldözte, viszont köztudomású, hogy a német megszállás előtt sok uszító cikket írt az amúgyis üldözött zsidóság ellen.

Féja Géza egyébként a falukutatók táborához tartozott. Ez a társaság határozottan baloldali propagandát folytatott és egyes tagjai, mint pld. Erdei Ferenc és Boldizsár Iván, ma is vezető helyen szolgálják a demokratikus eszméket. Meg kell még említenem, hogy a német megszállás után Féja Géza revideálta szélső antiszemita felfogását és a zsidó munkaszolgálatosok érdekében igyekezett

142 Féja is, a szakvélemény is cáfolja, joggal. Féja egész beállítottsága élesen feudalizmusellenes, nem egy cikkében a feudalizmushoz igazodó asszimilációt kárhoztatja.

közbenjárni. A nyilas uralom alatt egyetlen-egyszer sem láttam, tehát ekkori magatartásáról nem tudok nyilatkozni.

Egyebet előadni nem tudok... stb.”

Fodor József tanúvallomása: „Féja Gézát körülbelül a '23-as évek óta ismerem, abban az időben ő a Szabó Dezső lapjában dolgozott, ahol baloldali radikális népi politikát folytatott, azonkívül középiskolai¹⁴³ tanár volt.

1937-ben jelent meg az Athenaeumban a »Viharsarok« című könyve, amit a jobboldali sajtó igen nagy felzúdulással fogadott, tanári állásából felfüggesztették és kilenc hónapra el is ítelték, ekkor ő teljesen kenyér nélkül állott és ekkor Vadnai, az Est lapok vezérigazgatója bevette a Magyarország munkatársai közé. Amit írt, az tiszta baloldali szellemű volt. Akkoriban alakult a Márciusi Front is, ami a népi politikát szolgálta, és a Válasz c. folyóirat, amely a baloldali népi íróknak volt a folyóirata. Féja úgy a Válaszba, mint a Márciusi Front-ba igen nagy tevékenységet fejtett ki. Mikor a zsidótörvénytervezetet napvilágra hozták, akkor több író kiáltványban tiltakozott ez ellen és ezt Féja Géza is aláírta. Közben az Est lapokat a kormány átvette, a Pesti Naplót megszüntette és a másik két lap jobboldali lap lett. Megalakították a sajtókamarát, Féja Gézát az a veszély fenyegette, hogy elbocsájtják, mivel kilenc hónap büntetése volt, és így nem lehetett volna kamarai tag és újságíró sem. Ekkor történt a Féja fokozatos átalakulása. Megelőzőleg ő cikksorozatot írt a zsidó törvény ellen,¹⁴⁴ most pedig nagy megdöbbenéssel láttuk, hogy pont az ellenkező szellemben ír. Véleményünk az volt, hogy ő érdemeket akar szerezni az új rezsimmél, hogy állásában megmaradhasson. Elképzelhetetlen volt a számunkra az, hogy egy ember napok alatt ennyire átalakuljon. A baloldali írók teljesen eltávolodtak tőle, mivel a baloldallal együtt valamennyit támadta a cikkeivel. Érdekes módon a nyilas sajtóval is teljesen szemben állott, viszont élénk tevékenységű tagja volt a Turul-nak.¹⁴⁵ Régi elveit annyiban nem tagadta meg egészen, hogy a paraszt felszabadítás politikáját tovább is vallotta, egy alkalommal egy rádióbeszéde miatt, amelyben a földreform elmaradását kifogásolta, legfelsőbb helyről jött parancsra eltávolították a laptól. Egészben véve viszont egész akkori működése zavaros vegyüléke volt a kuruckodásnak, a nép felszabadításáról vallott elveknek és ugyanakkor a felszabadításért harcolók állandó támadásának és az antiszemizmusról. Mi nagyon sajnáltuk, mert tehetséges embernek tartottuk és egész utóbbi években történt működését szomorú megalkuvásnak láttuk a kenyérért és a hatalomban lévők kegyeiért. Odáig már nem ment, hogy a Sztójai rezsimit kövesse, mert attól fogva tudtommal nem írt egy betűt sem.

143 Polgári iskolai tanár volt.

144 A zsidóság haditerve. *Magyarország*, 45. évf. 1938. április 27.; Hol bukott el a nemzeti egység? *Magyarország*, 1938. április 24., 11; A magyar középosztály útja. *Magyarország*, 1938. április 23., 5; Akik alul vannak. *Magyarország*, 1938. május 12., 7. Egy anya levele. Utóhang; „Félre a leánderes, muskátlis tornácokról!” *Magyarország*, 1938. május 7., 7; A zsidók útja. *Magyarország*, 1938. május 5.

145 Féja is, Major Róbert is cáfolja.

Mi írók részünkről szigorúan kifogásoltuk működését. Mikor az írószövetség igazoló bizottságában a neve sorra került, egyértelműen nem igazoltuk.

Egyebeket előadni nem tudok. Vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem meg.”

Boross Elemér¹⁴⁶ tanúvallomása: „Személyesen nem ismerem Féja Gézát, futólag találkoztunk szerkesztőségekben és írói tanácskozásokon, akkor amikor Féja Gézát még mi baloldaliak magunk közé is számítottuk. Ebből a körből író kollégáimtól tudom, hogy Féja velük is megszakította az érintkezést is akkor, amikor a szélsőjobboldalra ment át. Tudok arról, hogy nyilas oldalról is támadták Féja Gézát, de arról is tudok, hogy ennek nem az volt az oka, mert a nyilasok világnézeti különbséget láttak Féja működésében, hanem egyszerű személyes oka volt az, hogy ezekkel a nyilasokkal, akik támadták, nem volt baráti összeköttetése, egyik másikkal pedig haragban volt.

Úgy emlékszem, hogy Féja cikkei nem kifejezetten a nyilas eszméket támadták, hanem mindig valamelyik író vagy újságíró, könyvet, cikket, amely nyilas oldalról származott. Munkatáborban voltam, Féja cikkeit századomnak akkori parancsnoka mindig felolvastatta és megmagyarázta a keret előtt, mint olyan cikkeket, amelyek megerősítik azt az irányvonalat, amely a zsidók jogainak és életlehetőségeinek korlátozását és a legszűkebb körre vonását követik. Határozottan emlékszem, hogy ezek a cikkek mindig keveselték az addigi rendelkezéseket, szélsőséesebb és túlzóbb erőszakot követeltek és ezeknek a cikkeknek, illetve a cikkeknek a könnyen befolyásolható keretlegények előtt való felolvasásának hatására bent a század keretén belül is nagyon erősen megérezték nyomát azok az emberek, akik a magasabb intellektustól, mint Féja Géza, vigaszt vagy segítséget várhattak volna. Meg kell még külön említenem azt is, hogy Féja Géza neve befolyásolható emberek előtt is úgy szerepelt, hogy ő a népből való író, népi író, tehát az ő világnézete az, amit követni kell. Egyik cikkének a felolvasása után másnap, erre világosan emlékszem, légitámadást kaptunk, a keret még az óvóhelyre sem engedte le az embereket, kitereltek bennünket az udvarra és több sebesüléssel ott éltük végig a bombázást. 250 ember ekkor Félját nevezte felbujtónak.

Mi, a magyar írók Szövetsége, amely eleinte még az írókat igazoló eljárás alá vonta szabályszerű igazoló bizottság által, Féja Gézát in contumaciam¹⁴⁷ egyhangúlag nem igazoltnak jelentette ki és hozta meg a határozatot.

Egyebet előadni nem tudok. Vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem meg.”

Horváth János¹⁴⁸ tanúvallomása: „1939. szeptemberében ismertem meg Féja Gézát, abban az időben, amikor a »Viharsarok« miatti ítélete jogerőssé vált,

146 Boross Elemér (1900–1971) 1945–1946 között a Magyar Írók Szövetségének egyik megszervezője és főtítkára.

147 Távollétében.

148 Horváth János (1896–?) a kiadvállalat igazgatója.

azidőben az írástól is el volt tiltva. Hóman Bálint rendelkezésére a vállalatnál sem volt alkalmazható. Későbbiek során Szvatkó Pál volt főszerkesztő intervenciójára a Kállay-kormány e tiltó rendelkezést visszavonta, így került újból, körülbelül 1941-ben ismét a Magyarország napilap alkalmazásába. Alkalmazási jogviszony alatt Féja Géza szangvinikus természetű embernek ismertem meg. Határozott politikai nézete nem volt. Idegbajos, összeférhetetlen természet, nem vitathatóan antiszemita nézeteket vallott a maga sajátos módján. E nézetei főként egyéni sérelmeken alapulók voltak. Szocialista nézeteket vallott, azonban azt is a maga sajátos eszmevilágában termelte ki. Mint írásaiból is kitűnik, németellenes volt és a nyilasokkal egyáltalán nem rokonszenvezett. Írásaiban általában egyéni sérelmeiből eredő keserűségét próbálta kifejezésre juttatni.

Tudomásom szerint Féja Géza Kodolányi Jánossal, Sinka Istvánnal, Németh Lászlóval tartotta a baráti kapcsolatokat.¹⁴⁹

Egyebet elmondani nem tudok. Vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem meg.”

2. számú irat

Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának
Politikai Rendészeti Osztálya
Jelentés Féja Géza népellenes büntett ügyében
Bp. 1946. január 16-án

„A népellenes büntettel gyanúsított Féja Géza író nyomozati eljárásának eredményeképpen a következőket jelentem:

A gyanúsítottat, mivelhogy a békéscsabai kapitányság osztályunknál elő nem állította, kihallgatni nem tudtam. A tanúk vallomásából, valamint az átvizsgált cikkei után megállapítom, hogy Féja Géza kezdetben mint márciusifrontos falukutató író baloldali, szocialista irányelveket vallott. Amikor a »Vi-harsarok«-ügy után az Athenaeum szolgálatába került, fokozatosan kezdett jobbra fordulni. A napilapokban megjelent cikkei, nagyon óvatosan, szinte észrevétlenül tükrözik vissza az ő sajátságos fajvédő szocializmusát.

Véleményem szerint Féja Gézának egy kialakult, határozott politikai világnézete nem volt. A németekkel és a nyilasokkal nem szimpatizált, ezzel ellentétben azonban határozottan antiszemita nézeteket vallott.

A becsatolt indexen lévő »Magyar irodalomszemlélet« című könyvében erősen nekirohan a zsidó íróknak, és kifejti, hogy a zsidóság a hozzája kapcsolódott magyarság segítségével hamis irányba tereli a sorskérdéseink értelmét.

Véleményem szerint írásaiban egyéni sérelmeiből eredő keserűségét próbálta kifejezésre juttatni.”

[Három olvashatatlan aláírás]

149 Féja Kodolányihoz, valamint Németh Lászlóhoz fűződő viszonya barátnak egyáltalán nem mondható.

3. számú irat
Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának
Politikai Rendészeti Osztálya
Jelentés Féja Géza népellenes büntett ügyében
Bp. 1946. február 14-én

„A népellenes büntettel gyanúsított Féja Géza író ügyében a pótnyomozást az előadó utasításának megfelelően lefolytattam, amelynek eredményeképpen a következőket jelentem:

Féja Gézának a »Magyarországban« írt közel száz cikkét átolvastam, amelyekből az inkriminálható részeket kiírtam és csatolom. A cikkei szelleméből megállapítottam, hogy az ő általa hirdetett népi szocializmus fajvédő szocializmus volt. Több helyen támadja a zsidóságot, de főleg a nagyítókéz zsidóságot.

Ezzel ellentétben azonban meg kell állapítani azt is, hogy száz cikke közül egyben sem fordul elő, hogy a német nemzeti szocializmust dicsőítene. »Magyarország« 1942. dec. 1-i számában támadja a nyilasokat, a Kárpát-Duna nagyházát és a gyepüket farsangi tréfának nevezi.¹⁵⁰

Mint előző jelentésemben is írtam, Féja Gézának nem volt határozott politikai állásfoglalása és az ő sajátos népi szocializmusát nem kötötte egyik oldal szekeréhez sem, és nyíltan nem állt ki egyik oldal mellett sem, hanem ha tehette, ostromozta mind a kettőt.

Véleményem szerint írásaiban egyéni sérelmeiből eredő keserűségét juttatja kifejezésre.”

[Az előzővel azonos 3 olvashatatlan aláírás]

7. számú irat
Féja Géza kihallgatása

Féja Géza gyanúsított ki hallgatásán az ellene emelt vádakra az alábbi észrevételeket tette:

„Fodor József vallomására nézve megjegyzem a következőket.

1. A sajtókamara az Imrédy-kormány idején elutasította felvételi kérelmemet, s csupán később, Teleki Pál miniszterelnöksége idején vettek fel.

2. Téves Fodornak az állítása, hogy a Turul tevékeny tagja voltam.¹⁵¹ Sem egyetemi hallgató koromban, sem utóbb nem voltam a Turul tagja. Egy időben több népi író is szerepelt a Turul előadásain, én sohasem szerepeltem.

3. A felszabadításért harcolókat, mint ilyeneket sohasem támadtam. Sohasem támadtam Bajcsy-Zsilinszky Endrét, vagy pedig a földalatti kommunista pártot,

150 Liberális? [Szálasi Ferenc beszédéről.]

151 A Turult, fasiszta szervezetnek minősítve, betiltották. Major Róbert szakvéleménye is meg erősíti Féja állítását.

tény azonban, hogy polgári baloldali csoportokkal éles harcban állottam, mert módszereiket naivnak és helytelennek tartottam.

4. Ami az írói igazoltatásokat illeti, engem soha ilyen igazolóbizottság elé nem szólítottak, s a Nemzeti Parasztpárt vezetőitől azt az értesítést nyertem, hogy írói igazoltatások nem lesznek. Arról, hogy mégis voltak igazoltatások, mint Fodor állítja, most értesülök.

Stella Adorjánnak arra az állítására nézve, hogy szélső szocialista cikkek mellett feudális cikkeket is írtam, megjegyzem, hogy soha feudális jellegű vagy színezetű cikket nem írtam. A földkérdés terén soha egy pillanatra sem adtam fel földosztó meggyőződésemet.

Boross Elemér vallomására nézve megjegyzem: 1. Nem emlékszem arra, hogy Boross Elemérrel személyesen találkoztam volna. 2. Szélső jobboldalra sohasem mentem át. Semmiféle szélsőjobboldali, vagy jobboldali pártnak, szervezetnek vagy egyesületnek tagja sohasem voltam. Azt állítja Boross Elemér, hogy baloldali írókkal megszakítottam kapcsolatomat. Nem tudom, hogy kivel? Mindvégig személyes jó viszonyban voltam azokkal, kikkel együtt csináltuk a »Választ«.

3. Boross Elemér azt állítja, hogy a nyilasok nem világnézeti, hanem személyes okokból támadtak. Erre nézve megjegyzem, hogy a szélső jobboldal vezetőinek legnagyobb részét személyesen nem is ismertem. Szálasit sohasem láttam, Mattyasovszky-Lateszt, akivel igen élénk csatáim voltak, nem ismertem. Hubay Kálmánt ismertem abból az időből, midőn még Bajcsy-Zsilinszky Endre »Szabadság« című lapjánál dolgozott. A nyilasoknak és az imrédystáknak világszemléletét támadtam lépten-nyomon, ezt igazolja cikkeim egész tömege. A szélsőjobboldal pedig »zsidóbérencnek«, »németgyűlölőnek« stb. minősített számtalan ízben, ezt igazolják pl. a »Magyarországban« megjelent ellenem irányuló cikkek. Személyes okom nem volt a nyilasok támadására, mert mind engem, mind bármelyik magyar író-t szívesen látták volna soraikban, ha bennem, illetve az írókban lett volna csatlakozási szándék. Valótlan Boross Elemérnek az állítása, hogy nem a nyilas eszmét támadtam, hanem nyilas írókat és könyveket. Cikkeim egész tömegében tiltakoztam az ellen, hogy a nyilas-fasiszta rendszert Magyarországon megvalósítsák. Emellett nyilas könyveket is támadtam, pl. Málnási Ödön vidéken, suttymban megjelent utolsó munkáját, mely német felségjogokat hirdetett Magyarországra, én támadtam meg első ízben.

A háború derekán nyílt levelet írtam a »Magyarországban« Goldschmied dr-hoz, a »Deutsche Zeitung« főszerkesztőjéhez, melyben a magyar életforma és gondolat eredeti jogai mellett foglaltam állást. A cenzúra törölte cikkemet, ekkor Reviczky-Ulleinhez fordultunk, s az ő közbelépésére jelent meg. Tanú erre dernői Kocsis László.

4. Amit Boross Elemér cikkeim hangneméről mond, mindazt igazságtalan túlzásnak tartom. Boross nem ismerhette működésem és helyzetem egészét.

5. Boross Elemér vallomásában arról az állítólagos hatásról ír, melyet cikkeim egy munkásszázadra tettek volna. Időpontot nem jelöl meg, állítólagos

cikkeim címét és konkrét tartalmát sem jelöli meg. Egy állítása azonban a cikkek időpontjára nézve tájékoztatást nyújt. Boross azt állítja ugyanis, hogy egy cikkem hatása alatt légitámadás alkalmával nem engedték be az óvóhelyre a munkaszolgálatosokat. Erre nézve leszögezem a következőket: a) A légitámadások a német megszállás után következtek.¹⁵² b) Én a német megszállás napjától egyetlen politikai irányú sort sem írtam, zsidókérdéssel egyáltalán nem foglalkoztam. Ezt bizonyítják a »Magyarország« szóban forgó számai, s bizonyíthatja dernői Kocsis László és Vass László, jelenleg a »Szabad Szó« munkatársa. c) Már a német bevonulás előtt hosszú hónapokon keresztül a zsidókérdéssel egyáltalán nem foglalkoztam. Ezt is igazolni tudom a »Magyarország« megfelelő számaival. d) Soha nem írtam olyan hangon, mely ilyen embertelenség okozója lehetett volna. e) Ha tehát a Boross Elemér által említett cikk felolvasás tárgya volt, semmi esetre sem lehetett az én cikkem. [...]»¹⁵³

Tisztelettel kérem, hogy működésem megítélésénél jöjjön tekintetbe működésem egésze, s az a támadásözön, melyet a szélsőjobboldali lapok, a »Magyar-ság«, a »Pesti Újság« stb. intéztek ellenem.”

Szaktevélemények. A háborús és népellenes bűnügy protokollja szerint a politikai rendőrségen, majd az ügyészségen felvett jegyzőkönyveket a nyomozati anyagokkal együtt a Budapesti Népjogészségnek át kellett küldenie a Budapesti Népbíróság Sajtóosztályára, amelyet Major Róbert újságíró vezetett miniszteri tanácsos rangban. Mégsem ő adja az első szaktevéleményt, amelynek szerzőjét nem sikerült megállapítani, ahogy az illetékességét sem. Szemlélete eltér Major Róbert későbbi, az eljárás rendjébe illeszkedő véleményétől. A baloldalt kárhoztatja, mert „vezetői és publicistái dilettantizmusa folytán” – felértékelte a népieket, későn ismerte fel, hogy az iránya a fasizmus felé vezet. Kiemeli K. Havas Géza, Gáspár Zoltán szerepét: „kezdetől fogva látták az irányzat felületes és veszélyes voltát.” Álláspontjában a szociáldemokrata párt egyik szárnyának és az urbánus baloldalnak a véleménye tükröződik. Mónus Illés róttá fel már 1943-ban Révainak, hogy túlbecsüli a népi irodalmat, amellyel az események egész egyszerűen elbántak, a befolyásuk megszűnt.¹⁵⁴ A két munkáspárt álláspontja a későbbiekben is eltért. 1945-ben a szociáldemokrata – szintén marxista – álláspont szerint a népeik jelenléte az irodalmi egységben veszélyezteti a baloldaliságot.¹⁵⁵

A szaktevélemény manipulatív, együtt listázza a népi írók jelentős szerepet játszó politikusait (Veres Péter, Kovács Imre), a gyanúsított Féját – a már halálra ítélt, és a szaktevéleményt követő napokban kivégzett Rajniss Ferencsel, az 1945 októberétől letartóztatásban lévő Matolcsy Mátyással, aki ellen 1946. február

152 Budapestet először 1942. szeptember 4-én érte az első, 9-én éjfél előtt a második légitámadás.

153 Ez után következik a Péter Gábornak írt, előzőleg idézett jelentés összefoglalása.

154 Mónus Illés levele Kállai Gyulának. MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívuma, 658. f. 5/236. ó. e. I. 68.

155 L. például Horváth Zoltán és Faragó László cikkeiket.

20-án háborús és népellenes bűntettek miatt már vádat emeltek. A szöveg később újra közös nevezőre hozza Féját és Rajnisst mint fölfelé törekvő néptanátkat. Féja sohasem volt néptanító.

A Budapesti Népbíróság Sajtóosztálya, jobbára maga Major Róbert – évek során létrehozott saját archívuma alapján – a vádiratot készítő népügyésznek kiegészítéseket javasolhatott, észrevételeivel befolyásolhatta a per bizonyítási eljárását. Az osztály szinte egyszemélyes volt, Majort mindössze két-három munkatárs segítette.¹⁵⁶

Major Róbert a szövegét az előző ismeretében készítette el. Az illetékes körök (a kommunista párt) álláspontját közvetíti: „amennyiben közönséges bűncselekményt nem követtek el s háborús bűnösöknek nem tekinthetők, az ilyen irodalmi vétségekből nem akarnak bűnügyeket csinálni.” Átveszi, megismétli az előző szakvélemény néhány megállapítását, de elhagyja annak csúsztatásait.

6. számú irat

Féja Géza ügye

Egy miniszteri tanácsos véleménye a Népfőügyésznek

„T. Népfőügyészség!

Féja Géza ügye

Abból, hogy az ügyben a t. Népfőügyészség fordult hozzám, arra következtetek, hogy tudatában van az ilyen irodalmi ügyek különösen kényes voltának, s ennek megfelelően beszámolok arról, amit tudok, mint minden esetben, most is válogatás nélkül közölve minden lényegeset, tekintet nélkül azok kedvezőtlen vagy kedvező voltára.

Féja, mint az általa képviselt irányzat több képviselője jórészt az irodalmi és politikai baloldal jóvoltából került az irodalomba és a közéletbe. Matolcsy, Kodolányi, Veres Péter, Illyés Gyula, Németh László, többé-kevésbé Erdélyi József, Sértő Kálmán stb. erősen szociális irányban működtek, s a baloldal szellemi vezetői kezdetben nem ismerték fel azt, hogy szellemük a fasizmustól már kezdetről fogva többé-kevésbé fertőzött volt. Azért soroltam itt fel olyan neveket is, mint Illyésé és Veres Péteré, hogy a kérdés kényes voltát aláhúzzam. Illyés nem volt fasiszta, de nem választotta el magát mindig eléggé társaitól, akikre ez inkább mondható. Magyar propagátora volt egy nem is nagyon kiváló francia fasisztikus író, Giono műveinek s tekintélyével többen takaróztak, akik tudatosan a szélsőjobb oldal felé orientálódtak.

Az ú. n. népi irodalmi irányzatnak érdeméül tudták be, hogy abban a formában hívják fel a közfigyelmet a szociális kérdésekre, különösen a falu s a parasztság problémáira, amely formában az az akkori politikai viszonyok közt

156 Tilkovszky, 1400. Major Róbert csak névrokona dr. Major Ákosnak, a Budapesti Népbíróság elnökének.

lehető volt. Így többet elmondhattak a destrukció vádjá nélkül. Amikor azonban a kormányzat látta működésük politikai hatását, velük szemben is fellépett és gyakran elítéltette őket, így Veres Pétert, Kovács Imrét stb.

Megjegyzendő, hogy ez irányzat hatása már akkor sem volt megnyugtató. Volt benne – bár a többtermelést stb. hirdették – bizonyos retrogád vonás. Túlzottan hangoztatták a »népi«, vagy inkább faji elemet, kitűnt belőlük a városellenesség és ami a fő, tudományosan nem voltak eléggé képzettek. Tudományos szempontból csak Erdei Ferenc és Kerék Mihály művei álltak meg a bírálatot, a többieké azonban többé-kevésbé irreális irányba terelte éppen a legjobb ifjúság érdeklődését.

Amikor az írók többségét a politika elragadta, tárgyilagosságukat végleg elvesztették. Erről nem mondhatom, hogy kizárólag alantas indokból történt. A Gömbös-kormány és utódai élénk érdeklődést mutattak a szociális kérdések iránt, és a nem eléggé kritikus szellemeket a fasizmus és a nemzeti szocializmus inkább látszati sikerei, az ügyes propaganda révén könnyen hatalmukba kerítették. Európa e részén a baloldali reformok sorsa akkor teljesen reménytelennek látszott, másutt pedig – mint Franciaországban – a demokráciával könnyen együtt járó fegyelmetlenség stb. révén politikai dekadencia tünetei látszottak. Ez írók, akik propagátoroknak érezték magukat, tettvágytól sarkallva is csatlakoztak a hatalomhoz, amikor úgy látszott, ott meghallgatják szavukat.

Ismeretes, hogy Gömbös összeköttetésbe lépett az írókkal.¹⁵⁷ Antal István megbeszélésre hívta őket Lillafüredre és Imrédy többeket szociális felügyelőkké neveztetett ki közülük. Mivel korábban legtöbbjük szűkös viszonyok között élt és üldöztetést is szenvedett, annál hajlamosabbak voltak rózsaszínű szemüvegen nézni a kormányok részleges reformjait.

A baloldal ekkor már elfordult tőlük. Későn ismerte fel azt – vezetői és publicistái dilettantizmusa folytán – hogy irányuk a fasizmus felé vezet s a tőlük tapasztalt hálátlanság is növelte ellenszenvét. Egyes publicisták, mint K. Havas Géza, Gáspár Zoltán, akik kezdettől fogva látták az irányzat felületes és veszélyes voltát, most már több helyet kaptak a Népszavában, folyóiratokban stb. a bírálatra, és így feszült viszony keletkezett a baloldal és ez írók többsége között, ami őket még inkább jobb felé terelte.

157 Az Új Szellemi Front, Gömbös és a népi írók 1935-ös találkozója gyakori súlyos vád többek között Féja ellen is; népbírósi ügyében azonban, a fenti utaláson kívül meg sem említődik. Nem véletlenül: 1945 tavaszán ismét felmerült az alkotó értelmiség legjavát tömörítő Új Szellemi Front mozgalom. L. Révai József: Szekfü Gyula útja. *Szabad Nép*, 1945. április 19.; Darvas József: Új szellemi frontot. *Szabad Nép*, 1945. május 13., 5; Révai József: Új szellemi frontot. *Szabad Szó*, 1945. május 18. L. bővebben: Ständeisky Éva: *A magyar kommunista párt iredalompolitikája, 1944–1948. Az MKP és a népi írók 1945-ben fejezet*. Budapest, 1987, Kossuth, 22–31. Ständeisky Éva Csábtánc és kiszorítósi. Az 1945-ös Új Szellemi Front. *Múltunk*, 2005/4, 4–41.

Matolcsy¹⁵⁸ akit a baloldal kiáltott ki tudósnak s akinek könyveit, csak azért, mert a földosztást hirdette, tudományos bibliaként emlegették, a legszélsőbb uszító lett.

Rajniss¹⁵⁹ a Reggelnél kezdte írói pályafutását.

Kodolányi szociális frázisai elegendők voltak ahhoz, hogy a baloldalon tiszteljék őt.

Veres Pétert eleinte a baloldaltól kérték fel minden kérdésben való hozzászóláshoz, tekintet nélkül arra, érthetett-e ezekhez iskolázatlansága folytán, vagy sem.

Féja Géza »Viharsarkát« mint irodalmi és politikai tettet ünnepelték, nem ismerve fel e könyvek felületességét.

Kovács Imrében nem vették észre a lappangó antiszemitizmust, amiképp most sem akarják azt észrevenni.

Erdélyi József kétségtelen tehetségét is a baloldalon ismerték fel először.

Nyíró József divatos író volt a zsidóság előtt is.

Sértó Kálmánt éveken át Hatvany Lajos tartotta el. Baloldali irodalmi körök kedvence volt, amit később a legdurvább káromlásokkal hálált meg.

Németh Lászlóban nem ismerték fel kellő időben az exaltáltságot.

Mindezeket azért adom elő, hogy a kérdés helyes megítélésének nehézségeire rámutassak. Annál inkább, mert ma az élen szereplő népi írók személye kapcsán is emelhetők hasonló, bár csekélyebb méretű vádak, mint Féja esetében.

Féja nyilván arra hivatkozik, hogy éppen a legelhanyagoltabb magyar nép-réteg, a földmunkásság érdekében emelt szót. Voltak idők, hogy legalább olyan mértékben szemben állt a kormányzattal, mint a baloldal. A kormányok őt és társait ütőkártyának tartogatták a baloldallal szemben, s a közhangulatnak is eleget akartak tenni, amikor működésüknek teret adtak. Mikor azonban ezt túl radikálisnak tartották, túladtak rajtuk vagy el is jártak ellenük. Így Szálasi is megemlíti naplójában 1943 szeptemberében, hogy »állítólag a Kormányzó rendelkezésére dobták ki Féja Gézát a Magyarországból és a rádiótól, mert pimasz népfrontizú beszámolókat tartott a rádióban.« Ez lehetséges is. Féja ugyanis érzékeny volt a politikai konjunktúrára és a Magyarország akkor már az USA felé igyekezett közeledni, mint azt Szvatkó emlékezetes vezércikke bizonyította.

Odáig azonban a Magyarországnál sokat tett a közvélemény liberálisabb részének fasizálása érdekében. Éppen azért volt működése különösen veszélyes, mert dugáruat árult, az olvasók nem tudták, hogy fasizmust kapnak s fokozatosan szívták be a mérget.

158 Matolcsy Máttyás (1905–1953) agrárközgazdász, 1935 és 1944 között országgyűlési képviselő a népbíróság 10 év börtönre ítélte. Fogságban halt meg.

159 Rajniss Ferenc (1893–1946) szélsőjobboldali magyar újságíró, lapszerkesztő, politikus, az *Új Magyarország* és a *Magyar Futár* című hetilap főszerkesztője, a Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. A Népbíróság halálra ítélte, kivégezték. (Wikipédia)

Kezdetben Féja csak irodalmi lapokban csinálta, így a Kelet Népeben, a Népi írók egyik folyóiratában (1939. VI.)¹⁶⁰. Itt szemére veti a szoc. dem. pártnak, hogy nemzetközi, idegen lelkeségű, vagyis a közismert vádakat. Ez még hagyján, ezután jön a szokott képzavar, amikor azt írja, hogy a pártvezetőség szánt szándékkal tönkreteszi a pártot, csak hogy megmenthesse magának a martirium lehetőségét.

Hibáztatta itt Féja azt is, hogy a szoc. dem. vezetők bizalmatlanok voltak a falu népével szemben. Az igazság az, hogy a szociáldemokrácia mindent megtett a falu beszerzése és felvilágosítása céljából, amíg azonban a városban már hagyták dolgozni őket, a falut elzárták előlük. A Bethlen féle megegyezésben kénytelenek voltak a falvakból nagymértékben visszavonulni, hogy legalább a városokban s az iparvidékeken dolgozni engedjék őket.

Megjegyzendő, hogy Féja már jóval előbb is hasonló hangokat hallatott, amikor Szabó Dezső szellemében (itt a kurzus Szabó Dezsőjére gondolok, nem a későbbi kritikus Szabó Dezsőre) írta cikkeit az Előőrs című jobboldali lapba.

Még ellenzéki összejöveteleken is ez volt Féja hangja, a Magyarországtól való távozása után is. A balatonszárszói politikai ankéton (1943. aug.), amelyet a Magyar Élet, Kodolányi félig fasiszta lapja rendezett, többek között így beszélt: »Jöhet olyan történelmi helyzet, midőn demokratikus és más efféle jelszavak cégére alatt majd a zsidóság új harcot kezd a magyar értelmiség ellen, hogy a szellemi vezetőszerpet ismét kezébe kaparintsa.«¹⁶¹

Megjegyzendő, ma valóban vigyázni kell, hogy a közéletben ilyen látszat ne terjedjen el, mert ez igen kedvezőtlenül befolyásolja a közhangulatot.

Féja megítélésénél tekintetbe kell azonban venni, hogy hiányos műveltsége és logikai készsége sok mindenbe belevihette őt, amit több judícium mellett elkerülhetett volna. A Népszava 1941. március 27-i száma¹⁶² kigúnyolja egy cikket, amelyben a következőket írta:

»A gőzölgő, süppedő, nedves dunamenti tájon még csak embriók nyüzsögnek.« Közírói feladata meghaladta képességeit. Példa erre a Magyarország 1940. VII. 9-i számában megjelent cikke »Te tudod« címmel a baloldal írói ellen. Idézetek: »Találkoztam veletek, akikkel valaha, úgy hittem, emberi közösséget építhetünk. Most azonban ti figyelmeztettek arra, hogy milyen áthághatatlan emberi szakadék épült közöttünk. Idegenül néztünk egymásra, én valami

160 Szocializmus Magyarországon. *Kelet Népe*, 1939/6, 365–371.

161 Féja Géza fölszólalása, 1943. augusztus 29-én. Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet tábor előadás- és megbeszélés-sorozata. *Magyar Élet*, 203–207. Újabb kiadás: *Szárszó 1943*. Előzményei, jegyzőkönyve és utólete. Budapest, 1983, Kossuth, 338–342. Célszerű egy korábbi Féja-szöveggel együtt értelmezni: „A szélső jobboldalról éles támadásokat intéznek ama magyar írók ellen, akik a »zsidótörvény«, helyesebben a zsidótörvényben megnyilatkozó elsőrangú s másodrangú állampolgári megkülönböztetés ellen fölemelték a szavukat. Ezek az írók, művészek és gondolkodók nagyon jól tudták, hogy nemcsak a zsidóságról van itt szó, s a »másodrangú állampolgárság« törvénybe iktatása igen súlyos sebeket fog még ütni.” Félre a leánderes, muskátlis tornácokról! *Magyarország*, 1938. május 7., 7.

162 Nyüzsögő embriók, dagadó tájlelek, jajongó rögök. *Népszava*, 1941. március 27., 3.

csöndes humorral, te pedig epés, keserű dühhel s komikus helyzetedhez egyáltalán nem illő fölénnyel. Hiszen te tudtál mindent és még ma is így érzed, hogy te tudsz mindent»

Itt látszik a néptanító Féja¹⁶³ irigysége azok ellen, akiknek műveltsége megalapozottabb volt, mint az övé.

[>]Lenézted és barbárnak tartottad azt az embert, akinek még ösztönei is vannak. Magadban, titokban lenézted a magyarságot... Intellektuális gögben és intellektuális elhájasodásban szenvedtél... Te a járványt szeretted volna állandósítani... A ti kapcsolataitok a felszínt hálózták be, az internacionális felszínt, bizonyos anyagi javak élvezőinek világát, akiknek egyetlen hitük életstandardjuk feltétlen biztosítása. Ti politizáltatok, nagyképűsködtetek, hazudoztatok s mindig ennek az életstandardnak nevében.»¹⁶⁴

Megjegyzendő: Itt éppen Féja igyekezett a Magyarországnál és másutt a maga életstandardját biztosítani. Eredetileg néptanító¹⁶⁵ volt ő is, mint Rajniss, és így törekedett anyagilag és társadalmilag felfelé.

[>]A mentés érdekében mindenre képesek vagytok. Szövetkeztek akár az ördöggel is... megástátok a szakadékot... a másik oldalon ti álltok, akik internacionális ügyességgel minden közösséget meg akartok nyergelni a saját érdekeitek szolgálatában. Nem faji, politikai vagy világnézeti szakadék csupán ez, sokkal több annál: emberi szakadék. Ti ástátok... Úgy kell búcsúznom: ti lásátok, hiszen mindent tudtatok és mindent tudtok.»¹⁶⁶

Ez a támadás a zsidótörvények idején, Teleki Pál alatt íródott, amikor a német diadalok teljeseek voltak. Ez minősíti az ilyen írásokat.

Nehéz pontosan megállapítani Féja felfogását, bizonyára ő sem tudná. Hányódott a forradalmiság és a reakció között, néha igyekezett bátor lenni, majd megijedt, igazán bátor a baloldallal szemben volt, amikor ez nem járt veszéllyel. Móricz Zsigmondnak Rózsa Sándorról szóló regényéről írva felmagasztalta a betyárt, mire Nyisztor István¹⁶⁷ élesen megtámadta a Nemzeti Újságban (1942. VI. 7.)¹⁶⁸, azért, mert egy »közönséges gonosztevőt felmagasztalt, népi eszménnyé tett meg. Féja ez állásfoglalása az erkölcsi világrend megtagadása. Eszerint elég a néppel vagy annak egy rétegével együtt érezni s máris feljogosítva érezheti magát mindenki, hogy lábbal tiporja az isteni parancsolat és az állami törvényeket.»¹⁶⁹

163 Féja polgári iskolai tanár volt. A *Népszava* aláíratlan glosszában előszeretettel néptanította Félját. L. pl. Nyüzsgő embriók, dagadó tájlélek, jajongó rögök. *Népszava*, 1941. március 27., 3.

164 Te tudod! *Magyarország*, 1940. július 9., 3. A szögletes zárójel ügyészégi kijelölés.

165 Tétélezzük fel, hogy az ismételt néptanítózás tájékoztatás, s nem tudatos félrevezetés, hogy Rajnissal újra közös nevezőre hozhassa Félját.

166 Te tudod! *Magyarország*, 1940. július 9., 3.

167 Helyesen: Nyisztor Zoltán (1893–1979) teológus, szerkesztő, író.

168 *Mi is összevonjuk a „szemöldökünket”.*

169 Az idézet helyesen: „Már most az a kérdés, hogy lehet-e közönséges gonosztevőket, az emberi társadalom dúvadjait felmagasztalni és népi eszménnyé, »messzire néző és népeket tanító«” alakká megtenni? [...] Mert Féja Gézának ez az állásfoglalása semmi más, mint az

Féja egyéniségét nyilván jól megvilágíthatná Supka Géza, aki apósa volt, de tárgyilagosan fog róla nyilatkozni. Kérem továbbá Fodor József szerkesztőt meghallgatni, aki 1943. VIII. 24-én ezt írta róla az Újságban: »Vannak könyvek, amiket a beszennyeződés érzésével tesz le az ember... az egész könyv egy lópvirág... ilyen könyvet csak olyan ember írhat, akiben a fair play elvét felrúgó cinizmus a napi szomorú hordópolitikát összetéveszti az irodalommal... Hogy egy ilyen könyv megjelenhetett, az szomorúan jellemző a korra. ...«¹⁷⁰

A könyv: Nagy vállalkozások kora.

»Hogy merészkedett erre az újságírónak is dilettáns ember, hogy felmérje az egész régi és új magyar irodalmat? ... Első szempontja: a kizárólagos árság. Másik szempont az ú.n. magyar vonal.

Ebben benne van, aki tagja a Turulnak és könyveit a Magyar Élet adja ki ... A magyar vonal tagja lehet akár tót eredetű ember is (lásd magát a szerzőt), de olyan színmagyar nem lehet, aki 'nem árjakkal' barátkozik.«

Féja felvidéki, öccse Balassagyarmaton volt újságíró, most a népbíróság foglalkozik ügyével.¹⁷¹

Fodor szerint a könyvből kimaradt Szomor, Heltai, Molnár, Ambrus, Hunyady, Földi, Szekfü, Schöpflin, Kassák stb. Ilyen szavak vannak benne: vérgyök, sztyep, Giono-életérzés, mélymagyar stb.

Súlyosabb ennél:

»a szerző Szálasinak és nyilas frazeológiájának legkimutathatóbb megszállottja. Mondatainak üres puffogásában még Szálasin is túltesz. ... Könyve egy irodalmi törtető magánügye.«

Ennek dacára a nyilasok nem szerették Féját, mint már idéztem is. 1941. III. 6-án¹⁷² a Magyarországon Ráttkay és Mattyasovszky lezsírázták. De a lényeg benne az a zavarosság, amire Fodor is utalt. Adyról pld. Féja ezt írta: [»Babitsal szemben a keresztény-germán elvont életesménynek és humanizmusnak jellegzetes képviselője.«]

erkölcsi világrend teljes megtagadása! [...] Elég a néppel vagy annak egy rétegével együtt érezni [...] s máris feljogosítva érezheti magát mindenki [...], hogy lábbal tiporja az isteni parancsokat és az állami törvényeket.”

170 Fodor József: *Egy műkedvelő kalandozásai az irodalom körül*.

171 Féja Tibor (1906–1968) néptanító Pozsonyligetfalun, a bécsi döntés után szülővárosába, Lévéra helyezik, népiskolai igazgató. 1940-ben kezd írni a *Bars* napi- és a *Bars-Hont* hetilapban. Háborús és népellenes cselekményért 1945. október 25.–1946. július 24. között rendőri őrizetben, illetve előzetes letartóztatásban ül, a népbíróság 1948. április 7-én 18 havi börtönre és 5 évi politikai jogvesztésre ítéli. A Népbíróságok Országos Tanácsa, mint fellebbviteli fórum az ítéletet jóváhagyva további mellékbüntetésként az újságírói foglalkozástól eltiltotta. „A régóta nyilasnak (írónak) ismert” Féja Tibort, az 1901-es születésű Reitmann Sándor, egykori lévai lakos, Féja Géza iskolatársa ismerte fel, és adta rendőrkézre. Az iratok Budapest Főváros Levéltárában a HU BFL VII.-5. e 1949 22915 jelzet alatt található. Vajon ki lehetett, aki Féja Géze ellen a bizalmas feljelentést tette?

172 Téves adat. L. Mattyasovszky Kornél: Az égő csipkebokor és ami mögötte van. *Magyarság*, 1941. március 4., 3.; Az égő „Magyarság” és a leégő Féja. *Magyarság*, 1941. március 5., 3. Ráttkay R. Kálmán: Maradjunk a lényegnél. *Magyarság*, 1941. március 5., 1–2.

Féját elszédítette a nyilas frazeológia és a német szellemiség divatos iránya. Nem tudom, mit csinált még, bűnvádi eljárásra tartozik-e ez, de nem volna kívánatos, ha akár az ifjúság, akár a felnőttek szellemi irányításában és nevelésében szerepe volna. Amennyiben az ügy nem kerül bíróság elé, vagy nem ítélik el, nem kívánok szerepet játszani abban, hogy Féja, aki családos ember, ne élhessen meg – de dolgozzék olyan téren, ahol működésével nem okozhat kárt. Én nem ismerem személyesen, azt azonban tudom, hogy nem csupán a baloldalon a tárgyilagosan gondolkodó írók, tudósok stb. rendkívül csekély véleményel voltak erkölcsiségéről és felkészültségéről.

1946. március 7.

miniszteri tanácsos¹⁷³

9. számú irat

Major [Róbert] miniszteri tanácsos feljegyzése Féja Géza ügyéről a Népjúgyészségnek és a Népfőügyészségnek.¹⁷⁴

1946. április 27.

„T. Népjúgyészség!

Féja Géza ügyel!

A nyomozás tisztázta, hogy Féja a baloldaltól került a jobboldalra, pontosabban onnan, amit ő baloldaltól nevezett. Irodalmi ügyről lévén szó, megfontolásra ajánlom, hogy irodalmunkban igen sokan ingadoztak a két oldal között és jutottak végül is a jobboldalra. Sokan viszont, akik ma igen intranzigens baloldali és demokratikus magatartást tanúsítanak, többé-kevésbé Féjáéhoz hasonló hibákat és kisiklásokat követtek el. Tudomásom van róla, hogy illetékes köröknek az a felfogása ezokról, hogy amennyiben közönséges bűncselekményt nem követtek el s háborús bűnösöknek nem tekinthetők, az ilyen irodalmi vétségekből nem akarnak bűnyűgyeket csinálni, legfeljebb arra kívánnak ügyelni, hogy az ilyen írók ne kerülhessenek olyan helyre, ahonnan a közvéleményt károsan befolyásolhatják vagy az ifjúságot helytelen irányba nevelik.

Felhívom ezzel kapcsolatban a figyelmet arra is, hogy maga a baloldal is, sok esetben hiányos tudományos képzettségénél fogva, túlbecsülte azoknak a népi íróknak a működését, akik a nyilvánosság előtt oly sokat szerepeltek. Ezeknek kétségtelen érdeme volt, hogy a falu szociális kérdéseire irányították az érdeklődést, legtöbbször azonban kellő képzettség nélkül, felületesen dolgoztak s így nem mindenben segítették elő a helyes reformokat, inkább elterelték a figyelmet a gyökeres megoldásokról.

173 Aláíratlan másolat, gépirat, 8 oldalnyi, a piros aláhúzások, kiemelések vélhetően a népfőügyészségen.

174 Négy oldalas gépirásos feljegyzés. Eredeti aláírással és körpecséttel: Budapesti Népjúgyészség Sajtóosztály. Egy későbbi irat szerint Major a Népfőügyészségnek 1946. május 21-én küldte meg az átiratait.

Amennyiben érdemüknek tudjuk be, hogy a földreformhoz szükséges hangulatot segítettek megteremteni, erre megjegyzendő, hogy éppen az ő tudománytalan propagandájuk nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a földosztás ily súlyos gazdasági körülmények között és a gazdaságosság követelményeire oly kevés tekintettel zajlott le.

Viszont hivatkozom arra a népbíráskodásban is érvényre jutott álláspontra, hogy írónál, akik évtizedeken át működtek, egész működésüket is figyelembe kell venni a megítélésnél s ha ezt tekintetbe vesszük, Féja igen sok gyenge minőségű cikket és könyvet írt, de a rendőri jelentés is csak keveset talált cikkei között, amelyeket kifogásol.

Ezek között vannak olyan jobboldali megnyilatkozások, amelyek az irodalom határait nem haladják túl. Pld. az 1943. I. 24-i cikk a Magyar Irodalom-pártoló Társaságot dicséri. Ez jobboldali irodalmi alakulat volt, első nagydíját Szabó Dezsőnek adta ki, s ha tagjai közt sok szélsőjobboldali is volt, Féja cikke nem mondható szélsőségesnek.¹⁷⁵

A Farizeusok című cikk elfogultan nézi Zweig német író tragédiáját, de az irodalmi határt nem lépi túl.

Az Álarcosbál című cikk a zsidó filmemberek existenciájára tör. Az kétségtelen, hogy a magyar filmprodukciónak, amelyben sokáig igen nagy részük volt zsidó származásúaknak, igen alantas színvonalú volt. Utána sem jött jobb, erről azonban Féja nem tehetett.

Az Alkalmazkodjunk c. cikk olyan időben íródott, amikor már nehéz volt, kivált kormánylapban, őszintén írni. Ehhez képest hangja még eléggé mérsékelt.

Egyes cikkekből viszont kétségtelenül látszik, hogy Féja, legalább is, mint a kormánylap munkatársa, azonosította magát a zsidótörvények szellemével és az oroszellenes politikával.

A Turulnak Féja alig lehetett tagja, korábban erősebben baloldalinak látszott s csak akkor tért jobbra, amikor már kiüregedett a Turulból. Nem tudok feudális jellegű cikkeiről, ez nem is valószínű. Stella inkább szépíró, aki talán nem ismeri pontosan a tudományos fogalmakat.

Amit a légitámadások kapcsán vallottak róla, az nyilván tévedés. Akikre viszont Féja hivatkozik, hogy igazolják, mennyire nem volt jobboldali, azok ma nem eléggé mérvadók – a legtöbben – ennek az igazolására, mert maguk sem állanak gyanún felül. Valószínű, hogy Féja nem helyeselte a zsidóellenes kegyetlenségeket,¹⁷⁶ de hogy a zsidók sorsa miatt úgy aggódott volna, mint írja, ez kevésbé valószínű.

A nyilasok nem rokonszenveztek vele, Szálasi ezt írja róla naplójában 1943 szeptemberében: »Állítólag a Kormányzó rendelkezésére dobták ki Féja Gézát a Magyarországból és a rádiótól, mert pimasz népfrontos beszámolókat tartott

175 Magyar Irodalom-pártoló Társaság. *Reggeli Magyarország*, 1943. január 24. Nem került be a vádiratba.

176 Zsidótörvény elleni tiltakozás, stb. 1938-ból számos állásfoglalása. L. a 144. számú jegyzetet.

a rádióban.« Természetesen Fėja nem volt népfrentbarát, csak talán akkor alkalmazkodott Kállay mérsékeltbb politikájához. Erre vonatkozóan be kellene kérni a rádióból előadásainak szövegét.

Nézetem szerint az volt a legnagyobb baj, hogy túlbecsülték Fėja képességeit és ő erejét meghaladó feladatokat vállalt. Így Fodor József, az ismert baloldali publicista ezt írta róla 1943. VIII. 24-én az Újságban: »Hogy merészkedett ez az újságírónak is dilettáns ember, hogy felmérje az egész régi és új magyar irodalmat? Talán az utolsó drasztikus magáraszóló felhívásnak szánta ezt a könyvet? Miután ez a reménytelen irodalmi kapaszkodó mindent felhasznált már az érvényesülésre, most ha kell, akár a botrányt is választja?«

»A könyv első szempontja: a kizárólagos árjaság. Másik az úgynevezett 'magyar vonal'. A magyar vonalban benne van, aki tagja a Turulnak és azonkívül könyveit a Magyar Élet Könyvkiadó adja ki. A magyar vonal tagja lehet akár tót eredetű ember is (lásd magát a szerzőt), de olyan színmagyar nem lehet, aki mondjuk 'nem árjakkal' barátkozik. Hogyan kerül ilyesmi egy 'irodalomtörténetben? [sic?]'«¹⁷⁷

Megjegyzem, akkor a Fėjánál sokkal műveltebb Farkas Gyula berlini egyetemi tanár is ilyen szempontból írt irodalomtörténetet. Élesen bírálja még Fodor azt is, hogy Fėja Szálasinak zavaros stílusában ír.

Fėjára általában minden oldalon haragudtak. Nyisztor Zoltán, a kombattáns jobboldali pap-újságíró 1942. júniusban megtámadta a Nemzeti Újságban Fėját, mert Móricz Zsigmond regénye alapján Rózsa Sándort dicsőítette, mint a magyar népi gondolat megtestesítőjét.¹⁷⁸ Ráttkay és Mattyasovszky szélsőjobboldali újságírók viszont egyenesen lezsídózták őt egy alkalommal.¹⁷⁹

Fėja maga nyilván tudta, hogy helytelen és veszélyes utat követ. 1943. augusztusban Balatonszárszón a Magyar Élet jobboldali könyvkiadó körül csoportosuló írók ankétot tartottak. Erről az Egyedül Vagyunk azt írta, hogy, hogy túl keveset foglalkozott a zsidókérdéssel. Fėja azonban ezeket mondotta ott:

»Figyelmeztetem a konferenciát, hogy jöhet olyan történelmi helyzet, midőn demokratikus és más eféle jelszavak cégére alatt majd a zsidóság új harcot kezd a magyar értelmiség ellen, hogy a szellemi vezetőszerpet ismét kezébe kaparintsa.«¹⁸⁰

177 Fodor József: *Egy műkedvelő kalandozásai az irodalom körül*.

178 Nyisztor Zoltán: Mi is összevonnjuk a „szemöldökünket”. *Nemzeti Újság*, 1942. június 7., 5.

179 Mattyasovszky Kornél: Az égő csipkebokor és ami mögötte van. *Magyarság*, 1941. március 4., 3; Fėja „az elmúlt 8 esztendőben bőségesen bebizonyította azt, hogy milyen távol áll a nemzetiszocialista gondolatrendszer megismerésétől, felismerésétől és elfogadásától. A zsidó szellemiség igazi képviselője volt Fėja Géza éveken keresztül, akinek a zsidó vezetőű akkori Athenaeum azért adta ki nagybirtokellenes könyveit, hogy ezzel a zsidókérdésről elterelje a figyelmet.” Mattyasovszky, március 4.

180 *Fėja Géza fölszólalása* 1943. augusztus 29-én. Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élettábor előadás- és megbeszélés-sorozata. *Magyar Élet*, 203–207. Újabb kiadás: *Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete*. Budapest, 1983, Kossuth, 338–342.

Ehhez az Egyedül Vagyunk hozzáfűzte, hogy a zsidóság megtorlásra való készülődése nem közömbös a magyarságra.

Szerepének megítélésénél hangsúlyozni kell, hogy működése, mint számos író társáé, káros volt a nemzet szellemére. De nem látom írásaiból bizonyítottak, hogy szerepet kívánt volna azoknak a borzalmaknak az előidézésében, amelyek azután bekövetkeztek. A baloldal kritikusai is hibásak voltak irodalmi szempontból abban, hogy Féját és a többi jelentékeny írónak kiáltották ki és állandóan rájuk hivatkoztak cikkeikben. [Dátum, aláírás]"

(Folytatjuk)

